

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΚΕΑΣ

Γιάννα Βενιέση

Αρχαιολόγος της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Οι εκτεταμένες ανασκαφικές έρευνες και οι σωστικές ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στα τέλη του 19ου και κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα στην Κέα, έφεραν στο φως δύο σημαντικούς προϊστορικούς οικισμούς, της Αγίας Ειρήνης και της Κεφάλας, καθώς επίσης την ακρόπολη της αρχαίας Καρθαίας και τμήμα του οικισμού της αρχαίας Κορησσού. Παράλληλα, οι συστηματικές επιφανειακές έρευνες, που ουσιαστικά κάλυψαν όλη την έκταση του νησιού, συμπλήρωσαν τον αρχαιολογικό χάρτη που πρώτος συνέταξε κατά το β' μισό του 19ου αιώνα, ο Κείος αρχαιολόγος Κωνσταντίνος Μάνθος, στο βιβλίο του *Αρχαιολογία και Ιστορία της Νήσου Κέας*,

με τον εντοπισμό νέων θέσεων, τη χαρτογράφηση των ήδη γνωστών αρχαίων πόλεων, της Ποιήσσας και της Ιουλίδας και μεγάλου αριθμού αρχαίων πύργων (εικ. 1). Τα ευρήματα που προέκυψαν από αυτές τις έρευνες και τα οποία καλύπτουν τη μακρόχρονη ιστορία της Κέας, από τους προϊστορικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, παρουσιάζονται στην επανέκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Κέας, που από τον Μάιο του 2002, άνοιξε και πάλι τις πόρτες του στο κοινό.

Προϊστορικοί χρόνοι

Από τα αρχαιολογικά δεδομένα προκύπτει ότι το νησί κατοικείται για πρώτη φορά, στο τέλος της 4ης χιλιετίας π.Χ. (Υστερη Νεολιθική Περίοδος).

ΚΕΦΑΛΑ: Τα αρχαιότερα ευρήματα προέρχονται από τον οικισμό της Κεφάλας που ιδρύθηκε στην τελική νεολιθική περίοδο (3.300 π.Χ.), στο ομώνυμο ακρωτήριο, στη βορειοδυτική ακτή του νησιού. Στους πρόποδες του ίδιου λόφου οργανώθηκε το νεκροταφείο του οικισμού. Ο χώρος κατοικήθηκε για έναν περίπου αιώνα και στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε.

ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ: Στις αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ., σε μία μικρή χερσόνησο του όρμου του Αγίου Νικολάου ιδρύεται ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης που πήρε το όνομα του από το εκκλησάκι που βρίσκεται σήμερα εκεί. Τα πρώτα στοιχεία για ανθρώπινη ύπαρξη ανάγονται στη μετάβαση από την Τελική Νεολιθική στην Πρωτοελλαδική περίοδο (περίπου το 3000 π.Χ.). Όμως, ο πρώτος οικισμός ιδρύεται κατά την Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδο (2800 / 2700-2300 π.Χ.). Από τη Μέση Εποχή του Χαλκού (περίπου το 1700 π.Χ.), ο οικισμός περιβάλλεται από οχυρωματικό τείχος. Την περίοδο εκείνη οικοδομείται και ο ναός, ένα από τα πιο σημαντικά κτήρια του οικισμού (εικ. 2). Από εδώ προέρχονται τα πήλινα αγάλματα που

Εικ. 1. Αρχαιολογικός χάρτης της Κέας. Σχεδιασμός: Κ. Καζαμάκης

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΚΕΑΣ

αποδίδουν γυναικείες μορφές, οι οποίες στέκονται ή χορεύουν (βλ. εικ. 3, σελ. 22). Πρόκειται για προϊόντα τοπικού εργαστηρίου, μοναδικά στο μέγεθος και στο είδος τους, μέχρι σήμερα. Παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες που τα διαφοροποιούν από ανάλογα αγάλματα θεοτήτων που έχουν βρεθεί σε άλλες περιοχές του κρητο-μυκηναϊκού κόσμου. Χρονολογούνται στον 15ο αι. π.Χ., όχι αργότερα από το 1450 π.Χ., οπότε και καταστρέφονται μαζί με το κτήριο.

Κατά την Υστεροκυκλαδική I και II περίοδο (περίπου 1600-1450 π.Χ.), τίθεται σε εφαρμογή ένα εκτεταμένο οικοδομικό πρόγραμμα. Τότε οικοδομούνται τα περισσότερα από τα κτήρια με τις μεγάλες αποθήκες που είναι ορατά σήμερα. Η οικία Α, με δύο ορόφους και μεγάλο αριθμό δωματίων και υπόγειων αποθηκών, είναι πιθανόν ότι αποτελεί κεντρικό κτήριο του οικισμού με διοικητικό χαρακτήρα. Η πόλη διαθέτει εξαιρετικό ρυμοτομικό σύστημα από πλακόστρωτους δρόμους που συνδέουν τις γειτονίες και δίκτυο αποχετευτικών αγωγών. Την περίοδο αυτή ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης γνωρίζει μεγάλη άνθιση και συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό λιμάνι-σταθμό του Αιγαιακού κόσμου. Η πόλη καταστρέφεται από ισχυρό σεισμό γύρω στο 1450 π.Χ. Ορισμένα από τα κτήρια επισκευάζονται στην επόμενη, Υστεροελλαδική III περίοδο (περίπου το 1400 π.Χ.).

Ιστορικοί χρόνοι

Κατά την αρχαϊκή περίοδο (7ος-6ος αι. π.Χ.) ιδρύονται οι τέσσερις πόλεις της Κέας: η Ιουλίσ, η Καρθαία, η Κορησσός και η Ποιήσσα. Από αυτές, οι τρεις πρώτες εκδίδουν ασημένια νομίσματα. Εκτός από την Ιουλίδα

Εικ. 2. Ο ναός του προϊστορικού οικισμού της Αγ. Ειρήνης

που βρίσκεται στο εσωτερικό του νησιού, οι υπόλοιπες είναι παράκτιες και διαθέτουν λιμάνια. Όλες οι πόλεις περιβάλλονται από οχύρωση, ενώ η ανέγερση μεμονωμένων πύργων σε επίκαιρα σημεία, συμπληρώνει τον έλεγχο και την προστασία κάθε επικράτειας. Ένα πυκνό οδικό δίκτυο συνδέει τις πόλεις-κράτη μεταξύ τους αλλά και το άστυ με τη χώρα του.

ΚΑΡΘΑΙΑ: Τα πρώτα ίχνη οικιστικής παρουσίας ανηγούνται στους γεωμετρικούς χρόνους και εντοπίζονται στο νότιο έξαγμα της ακρόπολης. Η πόλη ιδρύθηκε κατά τους αρχαϊκούς χρόνους και είχε μακρά διάρκεια ζωής ως την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Στο νότιο άκρο της λοφοσειράς της Άσπρης Βίγλας βρίσκονται τα σημαντικότερα οικοδομήματα της ακρόπολης της Καρθαίας: ο ναός της Αθηνάς (τέλη 6ου - αρχές 5ου αι. π.Χ.) στα βόρεια και ο ναός του Απόλλωνος (530 π.Χ.) στα νότια. Ανάμεσά τους υψώνεται βραχώδες έξαγμα, το λεγόμενο έξαγμα του Χορηγείου. Δύο ακόμη κτίσματα, ένα πρόπυλο και το κτήριο D (αρχές 3ου αι. π.Χ.), βρίσκονται στο άνδηρο του ναού της Αθηνάς. Στις νότιες υπώρειες της Άσπρης Βίγλας, στην κοιλάδα του Βαθυπόταμου αποκαλύφθηκε το θέατρο, όπως επίσης και τμήμα του συστήματος υδροδότησης της πόλης. Το νεκροταφείο της πόλης τοποθετείται στην κοιλάδα του Καλαμίτσι, στα ανατολικά της ακρόπολης. Η πρόσβαση στην Καρθαία γίνεται μέχρι και σήμερα μέσω του αρχαίου οδικού δικτύου που συνδέει την πόλη με τις άλλες πόλεις του νησιού αλλά και με μικρότερες εγκαταστάσεις.

Στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κέας, ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει σήμερα, τμήματα από τα αετώματα του ναού της Αθηνάς. Στη νέα έκθεση έγινε προσπάθεια ανασύνθεσης των αετωμάτων του ναού από τα σωζόμενα αετωματικά γλυπτά, που στηρίχθηκε στις μελέτες και τις αναπαραστάσεις της αρχαιολόγου Ε. Τουλούπα και του αρχιτέκτονα Α. Παπανικολάου. Από τα θραύσματα των εναέτιων γλυπτών συμπεραίνουμε ότι το νότιο αέτωμα είχε ως θέμα την αμαζονομαχία με την Αθηνά στο κέντρο, ενώ η αρπαγή της Αντιόπης από τον Θησέα βρισκόταν στη θέση του ακρωτηρίου, όπως μαρτυρούν δύο αρχιτεκτονικά μέλη, στην κορυφαία σίμη της νότιας πλευράς, που φέρουν τις επιγραφές ΘΗΣΕΥΣ και ΑΝΤΙΟΠΗ (βλ. εικ. 4, σελ. 23). Μία βαδίζουσα γυναικεία μορφή αποτελεί το κεντρικό ακρωτήριο της βόρειας πλευράς.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΚΕΑΣ

ΙΟΥΛΙΔΙΣ: Ιδρύθηκε κατά την αρχαϊκή περίοδο, στη θέση που αργότερα κατέλαβε το μεσαιωνικό κάστρο της Ιουλίδας. Την αρχαία πόλη περιέβαλλαν δύο σειρές οχυρωματικών τειχών, που είναι ορατά μέχρι σήμερα στη δυτική και ανατολική πλευρά του κάστρου. Το εξωτερικό τείχος βρίσκεται χαμηλά στην πλαγιά του λόφου, ενώ το εσωτερικό περιέβαλλε την ακρόπολη, δηλαδή, την περιοχή του σημερινού κάστρου. Τα αρχαιολογικά στοιχεία που έχουμε για την αρχαία Ιουλίδα είναι ελάχιστα, καθώς δεν έχουν διενεργηθεί συστηματικές ανασκαφές μέχρι σήμερα. Τα ευρήματα που φυλάσσονται στο μουσείο, προέρχονται από περισυλλογές και παραδόσεις.

Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν την ύπαρξη ναού του Απόλλωνος και της Αφροδίτης. Από τις επιγραφικές μαρτυρίες διαπιστώνεται η λατρεία της Αθηνάς, της Αρτέμιδος, του Απόλλωνος, του Ερμή και του Διονύσου. Μοναδικό έργο πλαστικής των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων (τέλος 7ου - αρχές 6ου αι. π.Χ.) αποτελεί το κολοσσικό λιοντάρι που βρίσκεται λαξευμένο στον φυσικό βράχο, στο νοτιοανατολικό τμήμα της πόλης, απέναντι από το κάστρο, όχι μακριά από το σύγχρονο νεκροταφείο της Ιουλίδας.

ΚΟΡΗΣΣΟΣ: Βρίσκεται πάνω από τον σύγχρονο οικισμό Λιβάδι, στο δυτικό άκρο του κόλπου του Αγίου Νικολάου. Καταλαμβάνει δύο υψώματα, του Αγίου Σάββα στα βόρεια, όπου βρισκόταν η κάτω ακρόπολη και της Αγίας Τριάδας στα νότια, με την άνω ακρόπολη. Η πόλη ιδρύεται όπως και οι άλλες στους αρχαϊκούς χρόνους. Αρχικά τειχίζεται μόνον η περιοχή της κάτω ακρόπολης που περιλαμβάνει ένα σύστημα τεσσάρων πύργων. Στους κλασικούς χρόνους δημιουργείται κοινή οχύρωση αποτελούμενη από τείχος, που περιβάλλει τις δύο ακροπόλεις. Κατάλοιπα οικιών είναι ορατά στην κάτω ακρόπολη, στον λόφο του Αγίου Σάββα. Από τα ανασκαφικά δεδομένα πιθανολογείται η ύπαρξη δύο νεκροταφείων. Το πρώτο βρίσκεται στις ανατολικές υπώρειες του λόφου της Αγίας Τριάδας, όπου αποκάλυφθηκε ο περίφημος Κούρος της Κέας που σήμερα εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ένα δεύτερο νεκροταφείο που χρονολογείται στον 5ο αι. π.Χ. βρίσκεται κοντά στο Γιαλισκάρι.

ΠΟΙΗΣΣΑ: Ιδρύθηκε γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. στη δυτική ακτή της Κέας, στον λόφο των Φυρών ή Παναγιάς της Σωτήρας που υψώνεται στη νότια πλευρά μιας εύφορης κοιλάδας. Η πόλη περιβάλλεται από εξωτερικό περίβολο που ακολουθεί τη διαμόρφωση του εδάφους. Πύργοι ημικυκλικής ή ορθογώνιας κάτοψης, συμπληρώνουν την οχύρωση. Η πύλη της πόλης βρίσκεται στην ανατολική πλευρά. Στο εσωτερικό της οχύρωσης είναι ορατά τα λείψανα οικιών και αναλημματικοί τοίχοι. Στη νότια ακτή του όρμου έχουν εντοπιστεί λιμενικές εγκαταστάσεις, πιθανότατα νεώσοικοι. Το αμυντικό σύστημα της συμπληρώνεται κατά τους κλασικούς πιθανόν χρόνους με την κατασκευή δύο πύργων, βόρεια και νότια της ακρόπολης, έναν στον λόφο του Τούρκου και έναν στο ύψωμα Καστελλάκια. Στο βόρειο τμήμα της κοιλάδας, στην πλαγιά του Τούρκου βρισκόταν τα νεκροταφεία της πόλης. Στους ελληνιστικούς χρόνους και ενώ η Ποιήσσα προσαρτάται διοικητικά στην Καρθαία, η περιοχή δεν εγκαταλείπεται αλλά συνεχίζει να αποτελεί ζώνη αγροτικής εκμετάλλευσης. Στην περίοδο αυτή ανήκουν χρονολογικά τα κατάλοιπα αγροτικών εγκαταστάσεων, αγροικίες αλλά και πύργοι που συνδέονται με την εκτεταμένη καλλιέργεια της γης.

ΠΥΡΓΟΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ: Πήρε το όνομά του από την ομώνυμη μονή που χτίστηκε στη θέση του κατά τον 16ο αι. π.Χ. Χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. και αποτελεί ένα από τα ψηλότερα σωζόμενα αρχαία μνημεία της ανατολικής Μεσογείου.

Από την Α' ΕΠΚΑ, έχουν εκπονηθεί μελέτες για τη στερέωση του πύργου της Αγίας Μαρίνας (βλ. σελ. 24), την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Αγίας Ειρήνης και την οργάνωση τους σε επισκέψιμους αρχαιολογικούς χώρους, που εγκρίθηκαν από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Αναμένεται η ένταξή τους στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, προκειμένου να ξεκινήσει η υλοποίηση των μελετών και να ανοίξουν οι δύο αυτοί χώροι για τους κατοίκους και τους επισκέπτες του νησιού. Στην Καρθαία, ξεκίνησαν από το 2001, εργασίες συντήρησης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, που εποπτεύονται από την Επιτροπή Συντήρησης και Ανάδειξης Αρχαίας Καρθαίας Κέας.